

*Antun Jurman*¹

Prethodno priopćenje
UDK 336.7(497.5)
364.664

ZADUŽIVANJE HRVATSKIH BANAKA U INOZEMSTVU²

SAŽETAK

U radu su analizirana obilježja inozemne aktive i inozemne pasive banaka koje obuhvaćaju u najvećoj mjeri kreditno i depozitno poslovanje s nerezidentima - stranim fizičkim i pravnim osobama, najviše sa inozemnim bankama. Analizirana je visina i kretanje vanjskog duga Republike Hrvatske u odnosu na bruto domaći proizvod, uvoz, izvoz, međunarodne pričuve Hrvatske narodne banke (HNB) itd., a priređen je i osvrt na inozaduživanje banaka koje su zadnjih nekoliko godina značajno povećale sveukupnu zaduženost Republike Hrvatske u inozemstvu. Ukazano je da su banke iskoristile inozemne izvore u najvećoj mjeri za povećanje plasmata, prvenstveno kredita stanovništvu, a manje za financiranje razvojnih projekata i gospodarstva. Na taj način banke su značajno "potrošile", odnosno iskoristile svoj kreditni kapacitet i kreditni kapacitet Republike Hrvatske. Bez obzira što su banke poboljšale kakvoću svoje aktive, uredno održavale likvidnost i ostvarile izuzetno dobru zaradu, izostali su pozitivni učinci multiplikacije kredita i depozita, ali i prijeko potrebni učinci na rast bruto domaćeg proizvoda i zaposlenosti koji bi bili ostvareni drugačijom politikom ulaganja inozemnih izvora sredstava.

Ključne riječi: banka, vanjski dug Republike Hrvatske, zaduživanje banaka, inozemna aktiva, inozemna pasiva

1. Uvod

Hrvatske poslovne banke od sredine šezdesetih godina prošlog stoljeća, dakle preko četrdeset godina obavljaju međunarodni platni promet i kreditno garantne poslove sa stranim fizičkim i pravnim osobama - nerezidentima, viškove deviznih sredstava redovito drže u inozemnim bankama, a u nedostatku domaćih izvora zadužuju se u inozemstvu.

Budući da preko jedne četvrtine ukupnih izvora banaka čini inozemna pasiva ili obveze prema nerezidentima, a gotovo trećina vanjskog duga Republike Hrvatske je inozemni

¹ Redoviti profesor Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci

² Članak primljen: 17.01.2005.; članak prihvaćen 6.05.2005.

dug banaka, u ovom su radu: (1) analizirana osnovna obilježja inozemne aktive i inozemne pasive banaka kako bi se istakle posebnosti koje se zbivaju zadnjih nekoliko godina, (2) ispituje se visina, dinamika i značaj inozaduženja banaka u ukupnom vanjskom dugu Republike Hrvatske, (3) naznačuju se relevantne činjenice o kojima treba voditi računa prilikom ocjene (opravdanosti) inozemnog zaduživanja banaka i naposljetku, (4) u zaključku se rezimiraju rezultati istraživanja.

2. Glavne značajke inozemne aktive i inozemne pasive banaka

Inozemna aktiva banaka obuhvaća deviznu inozemnu aktivu i kunsku inozemnu aktivu, a čine ju potraživanja od stranih fizičkih i pravnih osoba u obliku kredita, depozita, kreditnih i vlasničkih vrijednosnih papira kao i efektivni strani novac - strana valuta (tablica 1).

Na osnovi podataka u tablici 1 može se ukazati na osnovna obilježja i promjene visine i strukture inozemne aktive banaka.

- **Udio inozemne aktive u ukupnoj aktivni** banaka u promatranom razdoblju neznatno je promijenjen, od 17,9% u 2000. na 19,3% u 2004. godini. Udio je iznimno povećan na 23,0% u 2001. godini kada su građani, radi prestanka upotrebe nacionalnih valuta i uvođenja eura kao zajedničke valute u Europskoj uniji, položili na devizne račune tezaurirana sredstva što je imalo za posljedicu povećanje efektivnog stranog novca u bankama, ali i povećanje deviznih depozita banaka u inozemstvu. U 2002. godini udio inozemne aktive značajno je smanjen, na 15,7%, jer su banke povukle svoje depozite iz inozemstva, konvertirale ih u kune i plasirale na domaćem tržištu da bi zadovoljile povećanu potražnju za kreditima.
- **Udio deviznih potraživanja u inozemnoj aktivni** kreće se od 99,5% do 99,9%, dok je udio potraživanja u kunama od stranih banaka i stranaca neznatan i kreće se od 0,1% do 0,5% inozemne aktive.
- **Potraživanja od stranih banaka u devizama** su najznačajniji dio inozemne aktive, mada se njihov udio postupno smanjuje od 97,2% u 2000. na 82,5% u 2004. godini, dok se **potraživanja od stranaca** povećavaju iz godine u godinu, posebno potraživanja od stranih država, čiji je udio u inozemnoj aktivni povećan od 0,7% u 2000. na 16,2% u 2004. godini, odnosno od 137 mil. na 7.517 mil. kuna.
- **Udio efektivnog stranog novca u inozemnoj aktivni** smanjuje se od 5,1% u 2000. na 2,7% u 2004. godini, iznimno krajem 2001. godine, radi povećanih uplata i nemogućnosti brzog transfera u inozemstvo, udio je bio čak 22,3%.
- **Udio tekućih računa banaka** smanjuje se od 5,0% u 2000. na 2,1% u 2004. godini. Kako su sredstva na tekućim računima u pravilu neukamaćena ili ukamaćena uz minimalne kamatne stope, banke ih nastoje smanjiti na minimalnu razinu potrebnu za obavljanje redovitog platnog prometa.

Tablica 1. Visina i struktura inozemne aktive banaka u razdoblju od 2000. do 2004. godine.

Opis	2000.		2001.		2002.		2003.		2004.	
	Iznos	Struktura (%)	Iznos	Struktura (%)	Iznos	Struktura (%)	Iznos	Struktura (%)	Iznos	Struktura (%)
1. Devizna inozemna aktiva	19.619	99,5	32.764	99,9	25.924	99,8	35.262	99,7	43.428	99,7
1.1. Potraživanja od stranih banaka	19.155	97,2	31.661	96,5	21.333	82,1	31.878	90,1	35.911	82,5
- Efektni strani novac	1.003	5,1	7.325	22,3	1.020	3,9	1.269	3,6	1.190	2,7
- Tekući računi	995	5	1.232	3,8	758	2,9	1.057	3	906	2,1
- Oročeni depoziti	16.287	82,7	21.765	66,3	17.570	67,6	27.970	79	30.944	71,1
- Vrijednosni papiri	455	2,3	1.009	3,1	1.690	6,5	1.364	3,9	2.674	6,2
- Krediti	371	1,9	290	0,9	278	1,1	203	0,6	189	0,4
- Dionice	44	0,2	40	0,1	17	0,1	15	0	8	0
1.2. Potraživanja od stranaca	464	2,3	1.103	3,4	4.591	17,7	3.384	9,6	7.517	17,2
- Potraživanja od države	137	0,7	597	1,8	3.855	14,8	2.905	8,2	7.067	16,2
- Potraživanja od stranih osoba	327	1,6	506	1,6	736	2,9	479	1,4	450	1
2. Kunska inozemna aktiva	91	0,5	44	0,1	54	0,2	121	0,3	123	0,3
2.1. Potraživanje od banaka	66	0,4	29	0,1	20	0,1	99	0,3	78	0,2
2.2. Potraživanje od stranih osoba	25	0,1	15	0	34	0,1	22	0	45	0,1
Ukupno (1 + 2)	19.710	100	32.808	100	25.978	100	35.383	100	43.551	100
Udio inozemne aktive u ukupnoj aktivni (u %)		17,9		23		15,7		18,1		19,3

Izvor: HNB, (2005.), Bilten, broj 101, str. 24.

- **Oročeni depoziti i depoziti s otkaznim rokom** su najznačajniji dio inozemne aktive. U 2000. godini iznosili su 16.287 mil. kuna što je bilo 82,7% inozemne aktive. U 2001. godini depoziti su povećani za 5.478 mil. kuna, ali im je udio smanjen na 66,3%. Mada su u 2002. godini banke povukle 4.195 mil. kuna depozita njihov je udio povećan na 67,6%. U 2003. godini došlo je do rasta oročenih depozita za 10.400 mil. kuna i povećanja udjela na 79,0% kao posljedice izvršavanja propisane obveze podržavanja deviznih obveza deviznim potraživanjima. U 2004. godini dolazi do daljnjeg, ali sporijeg rasta depozita za 2.974 mil. kuna ali i smanjenja njihovog udjela u inozemnoj aktivni na 71,1%.

Oročeni depoziti i depoziti s otkaznim rokom su bankama devizne rezerve likvidnosti i njihova razina ovisi o važećoj regulativi, politici kreditiranja, poslovnim aranžmanima s inozemnim bankama i drugim čimbenicima. Propisivanjem obveze da su banke dužne 35%, a od veljače 2005. godine 32% deviznih obveza održavati deviznim potraživanjima³ Hrvatska narodna banka (HNB) je djelovala na povećanje razine oročenih depozita, jer je upravo to kategorija bankovnih potraživanja kojom se u najvećoj mjeri ispunjava ta obveza. Isto tako banke kojima je potrebna kunska likvidnost za kreditiranje ili izvršavanje drugih obveza na domaćem tržištu povlače upravo devizne depozite i konvertiraju ih u kune.

- **Vrijednosni papiri stranih banaka** sve su atraktivniji oblik ulaganja deviznih sredstava. Ta su ulaganja povećana od 455 mil. u 2000. na 2.674 mil. kuna u 2004. godini, odnosno njihov je udio u inozemnoj aktivni povećan s 2,3% na 6,2%.
- **Kreditni stranim bankama i ulaganja u njihove dionice** apsolutno i relativno sve su manji i u 2004. godini iznose svega 189 mil. kuna ili 0,4% devizne aktive.

Dakle, promatrajući kretanje visine i strukture inozemne aktive može se reći:

- da osnovni oblici potraživanja banaka (efektivni strani novac, tekući računi, vrijednosni papiri, krediti i druga potraživanja) imaju više ili manje stanovitu tendenciju rasta.
- da se potraživanja od stranih država intenzivno povećavaju;
- da je razina oročenih depozita i depozita s otkaznim rokom apsolutno i relativno vrlo promjenjiva i posljedica je izmijenjenih postojećih i donijetih novih odluka HNB-a, ali i nove politike banaka usmjerene intenzivnom odobravanju plasmana na domaćem tržištu.

Inozemna pasiva banaka obuhvaća devizne i kunske obveze banaka, osim ograničenih depozita, prema stranim fizičkim i pravnim osobama (tablica 2).

Inozemna pasiva banaka u promatranom razdoblju porasla je preko tri puta, od 17.810 mil. na 61.164 mil. kuna, a njezin udio u ukupnoj pasivi povećan je od 16,2% u 2000. na čak 27,1% u 2004. godini.

³ Odluka o minimalno potrebnim deviznim potraživanjima, Narodne novine, broj 10/2003., 54/2003., 203/2003.,

Tablica 2. Visina i struktura inozemne pasive banaka u razdoblju od 2000. do 2004. godine

Opis	2000.		2001.		2002.		2003.		2004.	
	Iznos	Struktura (%)	Iznos	Struktura (%)	Iznos	Struktura (%)	Iznos	Struktura (%)	Iznos	Struktura (%)
1. Devizna inozemna pasiva	17.670	99,2	21.693	99,2	34.199	97,6	44.574	89,3	54.537	89,2
1.1. Obveze prema stranim bankama	11.958	67,1	16.407	75,1	28.663	81,8	38.623	77,4	48.894	79,9
- Tekući računi	176	1	147	0,7	131	0,4	267	0,5	128	0,2
- Oročeni depoziti	346	1,9	1.208	5,5	9.003	25,7	14.875	29,8	16.057	26,3
- Krediti	11.436	64,2	15.052	68,9	19.529	55,7	23.481	47,1	29.296	47,8
- u tome hibridni i podređeni instrumenti	194	1,1	2.558	11,7	2.801	8	2.949	5,9	2.326	3,8
- Obveznice	-	-	-	-	-	-	-	-	3.413	5,6
1.2. Obveze prema strancima	5.712	32,1	5.286	24,1	5.536	15,8	5.951	11,9	5.643	9,3
- Depoziti	2.868	16,1	3.779	17,2	4.160	11,9	4.753	9,5	5.002	8,2
- Krediti	2.844	16	1.507	6,9	1.376	3,9	1.198	2,4	641	1,1
2. Kunska inozemna pasiva	140	0,8	165	0,8	825	2,4	5.358	10,7	6.627	10,8
2.1. Obveze prema stranim bankama	37	0,2	47	0,2	691	2	5.088	10,2	6.104	10
- Depoziti	36	0,2	42	0,2	689	2	2.751	5,6	2.992	4,9
- Krediti	1	0	5	0	2	0	2.337	4,6	3.112	5,1
2.2. Obveze prema strancima	103	0,6	118	0,6	134	0,4	270	0,5	523	0,8
Ukupno (1 + 2)	17.810		21.858		35.024		49.932		61.164	
Udio inozemne pasive u ukupnoj pasivi (u %)		16,2		15,3		21,1		25,6		27,1

Izvor: HNB, (2005.), Bilten, broj 101, str. 28.

- U **valutnoj strukturi inozemne pasive** u 2000. godini devizna inozemna pasiva je čak 99,2%, a kunska inozemna pasiva samo 0,8%, da bi se u narednim godinama, pogotovo u 2003. i 2004. godini, povećale kunske obveze banaka prema nerezidentima. To je imalo za posljedicu smanjenje udjela devizne inozemne pasive na 89,2% u 2004. godini, a povećanje kunske inozemne pasive na 11,8% ukupne inozemne pasive.
- Unutar **devizne inozemne pasive** banaka obveze prema strancima u obliku kredita i depozita blago su smanjene, od 5.712 mil. u 2000. na 5.643 mil. kuna u 2004. godini, ali zato su preko 4 puta povećane obveze prema stranim bankama, od 11.958 mil. na 48.894 mil. kuna.
- U strukturi **deviznih obveza prema stranim bankama** može se zapaziti:
 - da **tekući računi** nemaju velike promjene jer to su transakcijska sredstva inozemnih banaka i njihova razina ovisi prvenstveno o intenzitetu platnog prometa između inozemnih i hrvatskih banaka;
 - da su značajno (približno 3,6 puta) porasle **obveze po primljenim depozitima i uzetim kreditima**, od 11.782 mil. na 45.353 mil. kuna, tako da je njihov udio u inozemnoj pasivi povećan od 66,1% u 2000. na 74,1% u 2004. godini, a što je posljedica intenzivnog zaduživanja hrvatskih banaka;
 - da su **kreditne obveze po izdanim hibridnim i podređenim instrumentima** povećane od neznatnih 194 mil. u 2000. (1,1% od inozemne pasive) na 2.326 mil. kuna u 2004. godini (3,8% inozemne pasive), čime su banke povećale svoj dopunski kapital.
 - da se u 2004. godini može u bilanci banaka po prvi puta zapaziti iznos od 3.417 mil. kuna, što čini 5,6% inozemne pasive, koji su banke pribavile izdavanjem **obveznica** i njihovim plasiranjem na inozemna tržišta;
- **Kunske obveze banaka prema stranim bankama** u obliku kredita i depozita značajno su povećane, od 140 mil. u 2000. na 6.104 mil. kuna u 2004. godini i čine 10% inozemne pasive, što ukazuje na novi oblik intenzivnog inozaduživanja hrvatskih banaka, dok su **kunske obveze prema strancima** povećane od 103 mil. na 523 mil. kuna i njihov se udio u inozemnoj pasivi minimalno promijenio od 0,6% u 2000. na 0,8% u 2004. godini.

Promatrajući visinu i strukturu inozemne pasive hrvatskih banaka u razdoblju od 2000. do 2004. godine može se zaključiti:

- da jedino tekući računi inozemnih banaka, te kunske i devizni depoziti stranaca imaju blagu tendenciju povećanja primjerenu rastu sveukupnog poslovanja banaka;
- da kunske i devizne obveze prema stranim bankama u obliku (1) oročenih depozita i depozita s otkaznim rokom, (2) kredita, (3) obveznica i (4) izdanih hibridnih i podređenih instrumenata imaju vrlo intenzivan rast i posljedica su sve većeg

zaduživanja hrvatskih banaka u inozemstvu, što je rezultiralo visokim udjelom inozemne pasive (27,1%) u financijskom potencijalu banaka u 2004. godini.

3. Inozaduženje banaka u ukupnom vanjskom dugu Republike Hrvatske

U nedostatku domaćih izvora sredstava Hrvatska se zaduživala u inozemstvu. Inozemni dug obuhvaća sve obveze rezidenata po osnovi depozita i kredita primljenih od stranih osoba, kredita primljenih od stranih osoba s ugovornim rokom dospijea dužim od 150 dana, s tim da su financijski krediti, iznimno, uključeni neovisno o roku dospijea, te dužničkih vrijednosnih papira izdanih na inozemnim tržištima. Visina inozemnog duga kao i struktura po nositeljima zaduženja - domaćim sektorima prikazana je u tablici 3 i grafikonima 1 i 2.

Tablica 3.

Visina i struktura inozemnog duga Republike Hrvatske prema domaćim sektorima u razdoblju od 1993. do 2004. godine

- u mln USD

- u postocima (%)

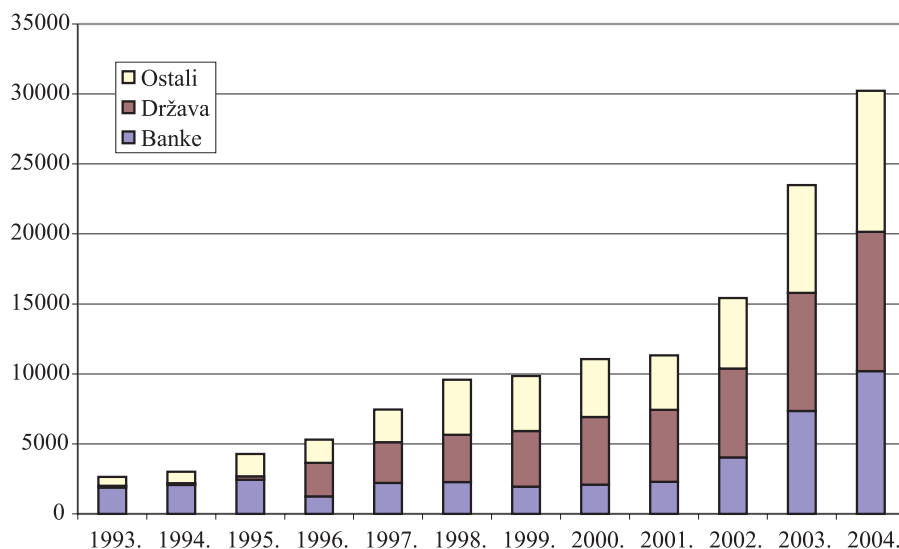
Godina	Iznos	Struktura (%)					
		Ukupno	Izravna ulaganja	Država	HNB	Banke	Ostali sektori
1993.	2.637,80	100	0,0	4,7	0,8	71,1	23,4
1994.	3.019,80	100	0,0	4,4	4,2	68,4	23,0
1995.	3.809,10	100	0,0	6,4	5,8	63,9	23,9
1996.	5.307,60	100	0,0	45,2	3,9	23,6	27,3
1997.	7.451,60	100	0,0	39,0	3,1	29,7	28,2
1998.	9.586,20	100	5,0	35,4	2,4	23,7	33,5
1999.	9.852,10	100	5,5	40,2	2,0	19,8	32,5
2000.	11.054,80	100	5,7	43,7	1,4	18,9	30,3
2001.	11.316,60	100	5,6	45,4	1,1	20,3	27,6
2002.	15.426,00	100	6,9	41,3	0,0	26,1	25,7
2003.	23.554,00	100	7,6	35,9	0,0	31,4	25,1
2004.	30.222,00	100	7,4	32,9	0,0	33,7	26,0

Izvor: HNB, (2005.), Bilten, broj 101, str. 53.

Grafikon 1.

Vanjski dug Republike Hrvatske u razdoblju od 1993. do 2004. godine
 prema domaćim sektorima

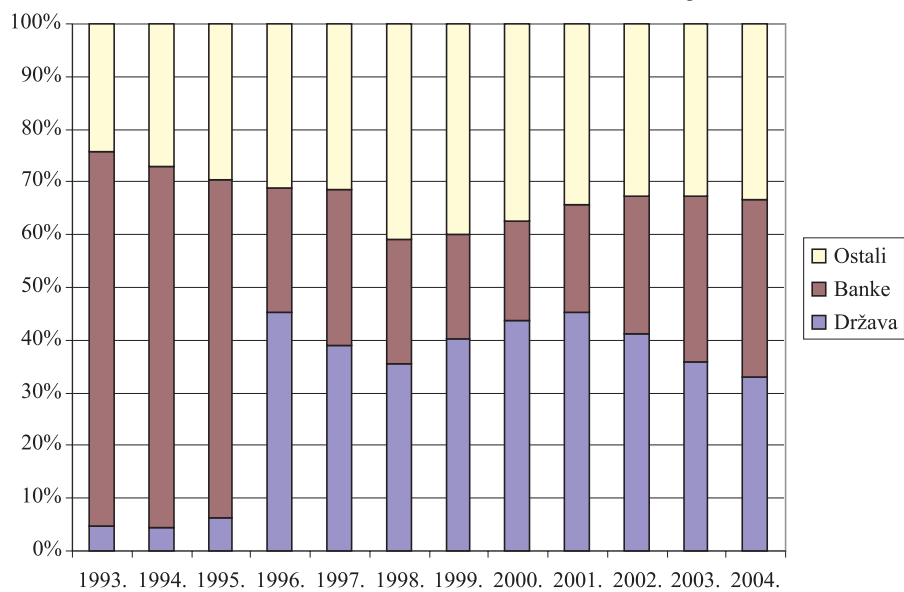
- u mlrd. USD

Grafikon 2.

Struktura vanjskog duga Republike Hrvatske u razdoblju od 1993. do
 2004. godine prema domaćim sektorima

- u postocima

U razdoblju od 1993. do 2004. godine visina vanjskog duga Republike Hrvatske povećana je od 2.637,8 mil. USD na 30.222 mil. USD, dakle za gotovo 11,5 puta (grafikon 1). Osim izravnih ulaganja stranih investitora glavni nositelji inozemnog duga su država, banke i ostali sektori (grafikon 2).

- **Izravna ulaganja stranih investitora**⁴ značajnije se pojavljuju tek 1998. godine i čine 5,0% ukupnog inozemnog duga što pokazuje da je početno nepovjerenje stranaca u Republiku Hrvatsku prebrođeno. U narednim godinama izravna ulaganja se povećavaju i krajem 2004. godine njihovo je stanje 2.240,5 mil. USD što čini 7,4% ukupnog inozemnog duga Republike Hrvatske.
- **Zaduženje države** uključuje dugove središnje države, republičkih fondova (uključujući Hrvatsku banku za obnovu i razvitak, a od 31. prosinca 2003. godine Hrvatske ceste d.o.o., Hrvatske autoceste d.o.o. i Državnu agenciju za osiguranje štednih uloga i sanaciju banaka) te lokalnu državu. Zaduzenje države bilo je 1993. godine neznatno, samo 4,7% ukupnog duga, da bi se u narednim godinama sve više povećavalo, na 45,4% ukupnog duga u 2001. godini. U 2004. godini zaduzenje države je 9.946,8 mil. USD ili 32,9% ukupnog vanjskog duga Republike Hrvatske. Izdavanjem obveznica i njihovim plasiranjem na inozemnim tržištima kao i kreditnim zaduženjima država pribavlja sredstva dijelom za financiranje razvojnih projekata, a dijelom za premoštenje nedostatnih sredstava u proračunu.
- **Ostali domaći sektori** prikazuju dugove nefinancijskih trgovačkih društava, nebankovnih financijskih institucija i stanovništva, među kojima su najznačajnija poduzeća. Udio inozemnog duga ostalih sektora u ukupnom vanjskom dugu Republike Hrvatske kreće se od minimalnih 23,0% u 1994. do maksimalnih 33,5% u 1998. godini, da bi se u narednom razdoblju postupno smanjivao i u 2004. godini iznosi 7.836,5 mil. USD ili 26,0% ukupnog duga.
- **Inozaduženje banaka** bilo je 1993. godine 1.876,7 mil. USD što je činilo 71,1% ukupnog vanjskog duga Republike Hrvatske. U narednim godinama taj se udio postupno smanjuje na 18,9% u 2000.

U razdoblju od 2000. do 2004. godine inozaduženje banaka povećano je za 388,7%, izravna ulaganja za 257,7%, zaduzenje države za 106,0% i ostalih sektora za 133,6%, što znači da je tempo rasta vanjskog duga banaka do konca 2004. godine preko 2,2 puta veći od rasta vanjskog duga države i poduzeća.

Zaduženje banaka naraslo je do kraja 2004. godine na 10.196,2 mil. USD što je već 32,9% vanjskog duga Republike Hrvatske (tablica 4).

⁴ Prema članku 9. Zakona o deviznom poslovanju (Narodne novine, broj 96/2003.) izravna ulaganja nerezidenata u Republici Hrvatskoj su ulaganja koja ulagač obavi s namjerom uspostavljanja trajnih ekonomskih odnosa i

Tablica 4.

Inozemni dug banaka u razdoblju od 2000. do 2004. godine i projekcija
otplate

- u mln. USD

Godine	Ukupno zaduženje	Valuta i depoziti	Kredit i obveznice	
			Kratkoročni	Dugoročni
2000.	2.086,5	432,8	13,7	1.640,0
2001.	2.299,4	633,5	8,2	1.657,7
2002.	4.032,5	1.975,7	8,7	2.050,2
2003.	7.344,4	3.745,0	105	3.599,4
2004.	10.196,2	4.825,1	213,4	5.157,7
2005.	1.178,4	0,0	213,4	965,0
2006.	1.376,9	0,0	0,0	1.376,9
2007.	464,1	0,0	0,0	464,1
2008.	537,3	0,0	0,0	537,3
2009.	1.081,6	0,0	0,0	1.081,6
2010.	242,7	0,0	0,0	242,7
2011.	126	0,0	0,0	126,0
2012.	161,3	0,0	0,0	161,3
Ostalo	5.013,1	4.825,1	0,0	239,6

Izvor: HNB, (2005.), Bilten, broj 101, str. 53. i 55.

Inozemni dug banaka u 2004. godini sastoji se pretežito od dugoročnih obveza u obliku kredita i obveznica (50,6%), neznatno su kratkoročni krediti (2,1%), a preostali dio su strane valute i depoziti (47,3%).

Promatrajući inozaduženje banaka u vanjskom dugu Republike Hrvatske u razdoblju od 1993. do 2004. godine može se kazati:

- **prvo**, neposredno u godinama nakon osamostaljenja Republike Hrvatske strani investitori i banke bili suzdržani prema ulaganjima u Hrvatsku što se, s njihovog stajališta, može i razumjeti, budući da je trećina hrvatskog teritorija bila okupirana, vodile su se obrambene ratne operacije na tlu Hrvatske, mnogi gradovi i sela bili su razrušeni, mnoga poduzeća radila su za smanjenim kapacitetom, a mnoga uopće nisu itd.;
- **drugo**, hrvatske banke unatoč svim poteškoćama u poslovanju pridržavale su se ranije sklopljenih ugovora s inozemnim bankama i drugim institucijama i uredno izvršavale sve svoje dospjele obveze, što je bilo važan čimbenik u stjecanju kreditnog rejtinga, pa su upravo banke bile u 1993. i u narednim godinama glavni nositelji vanjskog duga Republike Hrvatske;
- **treće**, u 1996. i u narednim godinama bitno se smanjuje udio banaka u vanjskom dugu Republike Hrvatske zato što počinje intenzivnije zaduživanje države, a u 1998. godini i veća izravna ulaganja stranih investitora;

– **četvrto**, od 2002. godine pa dalje nastupa ponovno vrijeme vrlo intenzivnog zaduživanja banaka što potvrđuju i podaci da je u rastu vanjskog duga Republike Hrvatske:

- u 2002. u iznosu od 4.109,4 mil. USD udio države 29,8%, udio banaka 42,2%, a udio izravnih ulaganja i ostalih sektora 28,0%;
- u 2003. godini u rastu duga od 8.131,6 mil. USD udio države je 25,8%, udio banaka 41,4%, a udio izravnih ulaganja i ostalih sektora 32,8%;
- u 2004. godini u rastu duga u iznosu od 6.768,0 mil. USD udio države je 21,6%, udio banaka 42,2%, a udio izravnih ulaganja i ostalih sektora 36,1%.

Dakle, intenzivnim zaduživanjem banaka unatrag nekoliko godine bankovni sustav pridonio je povećanju ukupnog vanjskog duga Republike Hrvatske znatno više od države i ostalih domaćih sektora.

4. Ocjena inozemnog zaduživanja banaka

Vanjski dug Republike Hrvatske krajem 2004. godine je 30.222,0 mil. USD, od čega je 10.196,2 mil. USD ili 33,7% inozaduženje banaka. Različite su ocjene visine inozemnog duga Republike Hrvatske. Jedni smatraju da je dug previsok i da bi se Hrvatska mogla brzo naći u situaciji nelikvidnosti, odnosno nemogućnosti izvršavanja dospjelih obveza prema inozemstvu. Drugi misle da je zaduživanje opravdano jer je u nedostatku domaćih izvora inozemni kapital poslužio za financiranje razvojnih projekata, prvenstveno cestogradnje. Treći smatraju da nije problem u visini inozaduženja već u namjenama za koje su sredstva korištena. Četvrti su mišljenja da su nositelji inozaduženja (država, banke, poduzeća i ostali) samostalni i odgovorni za svoj rad i obveze, pa oni kao dužnici i njihovi vjerovnici u inozemstvu trebaju voditi računa o visini duga, namjenama korištenih sredstava i povratu uzetih kredita.

K tome treba dodati i problem iskazivanja visine vanjskog duga. Naime, u međunarodnoj statistici je uobičajno iskazivanje podataka u američkim dolarima radi usporedbe podataka između zemalja. Međutim, iskazivanje vanjskog duga u američkim dolarima, a stvarno zaduživanje u eurima, japanskim jenima, švicarskim francima i drugim valutama i usporedba s prethodnim razdobljima pod utjecajem je promjene valutnih tečajeva čime se narušava objektivna slika. Tako je primjerice tečaj američkog dolara⁵ prema hrvatskoj kuni povećan u 2001. prema 2000. godini za 2,46%, da bi u 2002. bio smanjen za 14,49% prema 2001. godini. I u narednoj 2003. godini američki dolar izgubio je na vrijednosti za 14,38%, a u 2004. godini vrijednost američkog dolara smanjena je ponovno za 7,87%. Budući da su obveze u eurima i drugim valutama realno iste, a nominalno iskazane u američkim dolarima znatno povećane, to treba imati u vidu prilikom ocjenjivanja visine duga unatrag nekoliko godina.

⁵ Srednji tečaj američkog dolara bio je krajem: 2000. 8,155344 HRK, 2001. 8,356043 HRK, 2002. 7,145744 HRK, 2003. 6,118506 HRK, a krajem mjeseca prosinca 2004. godine 5,636883 HRK (Prema: HNB, (2005.), Bilten, broj 101, str. 51)

Pri ocjenjivanju zaduživanja banaka u inozemstvu potrebno je ukazati na: (1) kretanje udjela duga banaka u ukupnom vanjskom dugu Republike Hrvatske, (2) politiku koju je vodila HNB zadnjih nekoliko godina glede inozemnog zaduživanja banaka, (3) ocjenu mogućnosti otplate inozemnog duga banaka u narednim godinama, (4) plasman, odnosno upotrebu inozemnih izvora banaka, (5) utjecaj zaduženja banaka na iskorištenje kreditnog kapaciteta Hrvatske te naposljetku (6) na ostvarene pozitivne rezultate plasmana inozemnih izvora na poslovanje banaka, ali i na izostale prijeko potrebne učinke na sveukupno gospodarstvo i stanovništvo.

Inozaduženje banaka i vanjski dug Republike Hrvatske

U tablici 5 i grafikonima 3 i 4 prikazana je visina vanjskog duga Republike Hrvatske i inozaduženja banaka u odnosu na relevantne ekonomske veličine kako bi se ukazalo na određene tendencije prisutne u gospodarstvu i bankarstvu unazad nekoliko godina.

Podaci u tablici 5, bez obzira što su iskazani u američkim dolarima ukazuju:

- na intenzivan rast inozemnog duga Republike Hrvatske i intenzivan rast inozaduženja banaka, pogotovo nakon 2000. godine;
- na sve veći udio inozemnog duga u bruto domaćem proizvodu (22,8% u 1993., a 83,2% u 2003. godini);
- na sve veći udio inozemnog duga u izvozu roba i usluga (40,2% u 1993., a 158,1% u 2003. godini);
- na vrlo promjenjiv, ali dosta visok udio bruto međunarodnih pričuva HNB-a u vanjskom dugu Republike Hrvatske (23,4% u 1993., 49,8% u 1995., a 34,8% u 2003. godini).

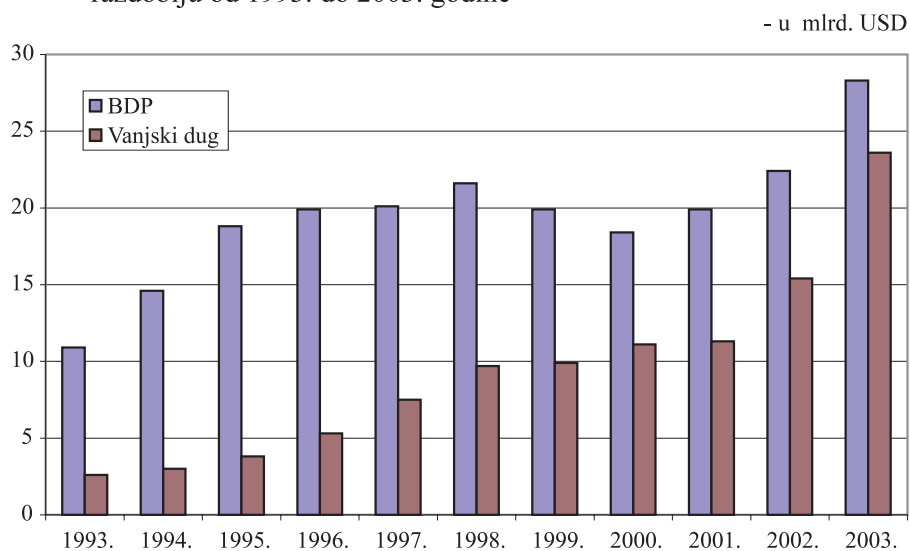
Tablica 5. Osnovni ekonomski indikatori gospodarstva Hrvatske u razdoblju od 1993. do 2003. godine

	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.
BDP (u mlrd. USD)	10,9	14,6	18,8	19,9	20,1	21,6	19,9	18,4	19,9	22,4	28,3
BDP-godišnje stope promjene (u %)	-8,0	5,9	6,8	5,9	6,8	2,5	-0,9	2,9	4,4	5,2	4,3
BDP po stanovniku (u 000 USD)	2,3	3,1	4,0	4,4	4,4	4,8	4,4	4,2	4,4	5,1	6,4
Stopa inflacije (u %)	1150	-3,0	2,0	3,5	3,6	5,7	4,2	6,2	4,9	1,7	1,8
Izvoz robe i usluga (u % BDP-a)	56,8	49,8	37,1	40,1	39,9	39,5	40,8	47,0	48,5	47,1	52,6
Uvoz robe i usluga (u % BDP-a)	53,1	47,4	48,7	49,7	56,6	48,7	49,2	52,1	54,4	58,2	60,7
Inozemni dug (u mlrd.USD)	2,6	3,0	3,8	5,3	7,5	9,7	9,9	11,1	11,3	15,4	23,6
Inozemni dug (u % BDP-a)	22,8	20,7	20,2	26,7	37,1	44,8	50,1	60,0	57,0	68,7	83,2
Inozemni dug (u % izvoza robe i usluga)	40,2	41,6	54,6	66,6	92,9	113,3	122,9	127,6	117,5	145,9	158,1
Inozemni dug banaka (u mlrd. USD)	1,9	2,1	2,4	1,3	2,2	2,3	2,0	2,1	2,3	4,0	7,4
Bruto međunarodne pričuve HNB-a (u mlrd. USD)	0,6	1,4	1,9	2,3	2,5	2,8	3,0	3,5	4,7	5,9	8,2
Bruto međunarodne pričuve HNB-a (u % inozemnog duga)	23,4	46,5	49,8	43,6	34,1	29,1	30,6	31,9	41,6	38,2	34,8
Stopa nezaposlenosti (u %)	14,8	14,5	14,5	16,4	17,5	18,6	19,1	21,1	22,7	21,5	19,1

Izvor: HNB, Bilten, broj 52/2000. i broj 96/2004.

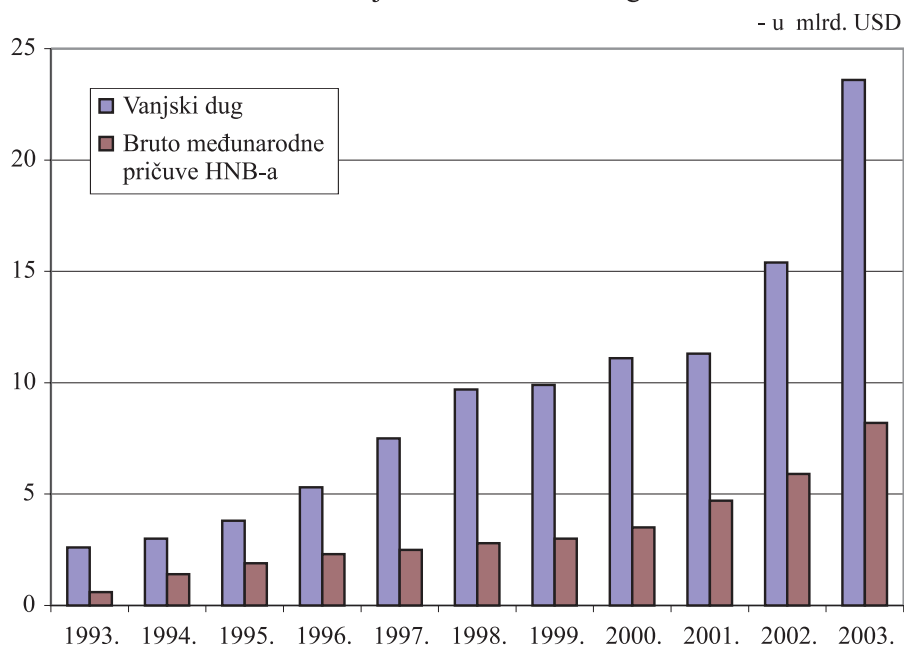
Grafikon 3.

Visina bruto domaćeg proizvoda i vanjskog duga Republike Hrvatske u razdoblju od 1993. do 2003. godine

Grafikon 4.

Vanjski dug Republike Hrvatske i bruto međunarodne pričuve Hrvatske narodne banke u razdoblju od 1993. do 2003. godine

Politika Hrvatske narodne banke glede inozemnog zaduživanja banaka

HNB ocjenjuje da je razina vanjskog duga Republike Hrvatske visoka, posebno visina i dinamika zaduživanja banaka unatrag nekoliko godina, pa donosi različite mjere kako bi se usporio rast inozemne pasive banaka.

Prvo, u 2003. godini HNB ocjenjuje da je razina plasmana banaka pretjerana, da su strana zaduženja glavni izvor povećanja kreditnih plasmana te da bi daljnja ekspanzija plasmana banaka mogla ugroziti stabilnost hrvatske kune. Odlukom o obveznom upisu blagajničkih zapisa Hrvatske narodne banke⁶ poslovne banke koje su ostvarile rast plasmana veći od 4% krajem prvog, 8% krajem drugog, 12% krajem trećeg i 16% krajem četvrtog kvartala u 2003. godini bile su obvezne upisati blagajničke zapise HNB-a u iznosu 200% od utvrđenog prekoračenja uz kamatnu stopu na zapise od samo 0,50% godišnje. Na taj je način plasiranje kredita iznad propisanih ograničenja postalo znatno skuplje i zahtijevalo je značajno imobiliziranje dodatnih likvidnih sredstava banaka.

Drugo, HNB svojom Odlukom o minimalno potrebnim deviznim potraživanjima⁷ određuje da su banke dužne minimalno 35%, a od veljače 2005. godine 32% deviznih obveza održavati deviznim potraživanjima. Na taj način banke koje se zadužuju u inozemstvu dužne su 35%, odnosno 32% sredstava držati u obliku strane valute, čekova koji glase na stranu valutu, sredstava na deviznim tekućim računima, u obveznoj pričuvu u stranoj valuti ili drugim oblicima utvrđenim navedenom Odlukom, čime se bankama smanjuje iznos raspoloživih sredstava za plasmane i destimulira se njihovo zaduživanje u inozemstvu.

Treće, u 2004. godini HNB donosi Odluku o graničnoj obveznoj pričuvu⁸ prema kojoj su banke počevši od 9. kolovoza 2004. godine dužne obračunavati i izdvajati graničnu obveznu pričuvu u eurima i američkim dolarima na devizne račune HNB-a. Osnovica za obračun granične obvezne pričuve po stopi od 24%, a od veljače 2005. godine po stopi od 30%, je pozitivna razlika između prosječnoga dnevnog stanja izvora sredstava neredizenata i pravnih osoba u posebnom odnosu s bankom u određenom obračunskom razdoblju i prosječnoga dnevnog stanja navedenih izvora sredstava u početnom obračunskom razdoblju (lipanj 2004. godine).

Budući da na sredstva izdvojene granične obvezne pričuve HNB ne plaća naknadu, za banke koje sredstva izdvoje to je ne samo smanjenje likvidnosti, već dovodi u pitanje rentabilnost poslova zaduživanja u inozemstvu i plasiranje sredstava na domaćem tržištu⁹. Na taj način ova mjera u kombinaciji s drugim odlukama HNB-a destimulira zaduživanje banaka u inozemstvu.

⁶ Odluka o obveznom upisu blagajničkih zapisa Hrvatske narodne banke, Narodne novine, broj 10/2003. i 54/2003.

⁷ Odluka o minimalno potrebnim deviznim potraživanjima, Narodne novine, broj 10/2003., 54/2003., 203/2003., 81/2004., 140/2004. i 22/2005.

⁸ Odluka o graničnoj obveznoj pričuvu, Narodne novine, broj 99/2004. I 22/2005.

⁹ Pod pretpostavkom da banka na inozaduženje od 1 mln. kuna plaća 6% kamate godišnje, a na izdvojenu graničnu obveznu pričuvu (30%) u visini 300.000 ne prima kamatu, na izdvojenu redovitu obveznu pričuvu (18%) u iznosu 180.000 prima 1% kamate i da banka drži depozite po viđenju u inozemstvu (14%), odnosno 140.000 da bi udovoljila odluci o održavanju deviznih obveza s 32% deviznih potraživanja i na te depozite prima 0,5% kamate godišnje, banka bi na preostali iznos plasmana od 380.000 trebala obračunavati približno 15,13% kamate godišnje da bi pokrila trošak kamate (6%) na inozaduženje.

Kako će banke svoje poslovanje prilagoditi novoj odluci HNB-a teško je reći. Vjerojatno će neke banke prestati povećavati svoju inozemnu pasivu, druge banke će povećati kamatne stope na kredite financirane iz inozaduženja, treće banke će sklapati aranžmane sa stranim bankama i snižavati troškove inozaduženja, četvrte banke će dalje svjesno obavljati takve poslove s planiranim gubitkom radi očuvanja ili povećanja tržišnog udjela i zadržavanja klijenata u depozitnom sustavu računajući na sveukupni poslovni odnos između banke i klijenta i pozitivnih učinaka multiplikacije kredita i depozita¹⁰ na buduće povećanje financijskog potencijala i prihoda banke.

Bez obzira na stav HNB-a o visini ukupnog vanjskog duga Republike Hrvatske i udjela banaka u tom dugu, postavljaju se pitanja: (1) može li bankovni sustav Hrvatske doći u situaciju neizvršavanja dospjelih obveza prema stranim bankama i strancima općenito, (2) što su banke učinile sa sredstvima pribavljenim u inozemstvu, (3) da li pojačano zaduživanje u inozemstvu ima i neke druge implikacije?

Otplata inozemnog duga banaka

Projekcija otplate inozemnog duga banaka (tablica 3) ukazuje:

- da je najveći dio inozaduženja dugoročne naravi;
- da će banke iz naplate plasmana bez posebnih teškoća ostvariti pokriće za otplatu kreditnih obveza;
- da će banke obavljajući devizno poslovanje ostvariti dovoljno devizne likvidnosti za otplatu glavnice i kamate;
- da hrvatske banke imaju dobar bonitet i kreditni rejting pa u slučaju potrebe velik dio obveza mogu refinancirati ili pribaviti nove kredite u visini otplate postojećih obveza;
- da preko 91% aktive hrvatskog bankovnog sustava pripada bankama u pretežitom ili potpunom vlasništvu inozemnih investitora¹¹, uglavnom stranih banaka, s kojima se relativno lakše mogu postići potrebni aranžmani.

Dakle, otplata inozemnih obveza banaka niti u jednom pogledu nije upitna, odnosno hrvatskim bankama ne prijete devizna nelikvidnost u narednim godinama.

Plasman inozemnih izvora banaka

Pribavljena sredstva nerezidenata (inozemna pasiva) banke su nakon obračuna obvezne pričuve ulagale u razne oblike plasmana. Najznačajniji i najisplativiji oblik ulaganja sredstava su kreditni plasmani pa je u tablici 6 i grafikonu 5 prikazano povećanje inozemne pasive i rast najvažnijih kategorija kredita.

¹⁰ Detaljnije o tome u: Jurman, A., (1996.), Multiplikacija kredita i depozita kao temeljni čimbenik jačanja financijskog potencijala banaka, Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci, Vol.14, Sv.2, Ekonomski fakultet Rijeka.

¹¹ HNB, (2004.), Godišnje izvješće za 2003. godinu, Zagreb, str.118.

Tablica 6. Godišnji porast inozemne pasive i kredita prema domaćim sektorima u razdoblju od 2000. do 2004. godine

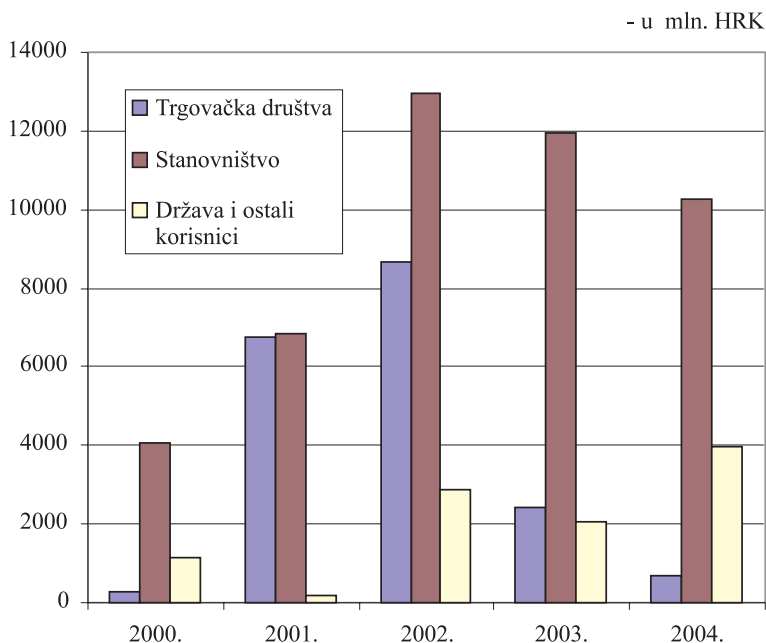
Krediti domaćim sektorima	2000.		2001.		2002.		2003.		2004.	
	Iznos	Struktura (%)	Iznos	Struktura (%)	Iznos	Struktura (%)	Iznos	Struktura (%)	Iznos	Struktura (%)
- Trgovačka društva	272	5,0	6.729	48,9	8.675	35,4	2.411	14,7	3.945	26,4
- Stanovništvo	4.048	74,3	6.824	49,6	12.951	52,8	11.928	72,7	10.276	68,9
- Država i ostali korisnici	1.129	20,7	195	1,5	2.884	11,8	2.061	12,6	701	4,7
Ukupno krediti	5.449	100,0	13.748	100,0	24.510	100,0	16.400	100,0	14.922	100,0
Povećanje inozemne pasive	640		4.048		13.166		14.908		11.232	

- u mln. HRK
 - u postocima (%)

Izvor: HNB, (2000.), Bilten, broj 55, str. 30. i 34. i HNB, (2005.), Bilten, broj 101, str. 23. i 26.

Grafikon 5.

Godišnji porast kredita banaka u razdoblju od 2000. do 2004. godine
prema domaćim sektorima

Iz podataka u tablici 6 može se zaključiti:

- da su u promatranom razdoblju banke dale prioritet plasmanima stanovništvu, primjerice u 2000. godini 74,3%, u 2003. godini 72,7%, a u 2004. godini 68,9% od ukupnih kredita i to radi povećane potražnje ali i viših kamatnih stopa na kredite građanima u odnosu na kredite trgovačkim društvima¹²;
- da su sredstva inozemne pasive bila značajan izvor za odobrenje novih kredita, pogotovo u 2002. godini (53,7%) i u 2003. godini (90,9%), dok je u 2004. godini povećanje inozemne pasive bilo u visini 75,3% od rasta ukupnih kredita;
- da su od odobrenih kredita stanovništvu približno jedna trećina stambeni krediti¹³, dok je preostali dio kredita odobren uglavnom za kupnju automobila i drugih uvoznih proizvoda, što znači da su se banke zaduživale u inozemstvu da bi kreditirale prodaju uvoznih proizvoda na domaćem tržištu.

¹² Tako su primjerice u mjesecu prosincu 2004. godine kamatne stope na novoodobrene kunske kratkoročne kredite bile trgovačkim društvima 8,33% i stanovništvu 14,27%, a na kunske dugoročne kredite trgovačkim društvima 6,90% i stanovništvu 11,16%. Kamatne stope na odobrene kredite uz valutnu klauzulu nešto su niže i to na kratkoročne kredite trgovačkim društvima 7,09% i stanovništvu 8,47%, a na dugoročne kredite trgovačkim društvima 5,55% i stanovništvu 7,33% godišnje. (Prema podacima iz: HNB, (2005), Bilten, br. 101, str. 36. i 37.)

¹³ U 2000. godini udio stambenih u ukupnim kreditima je 35,5%, u 2001. godini 31,5%, u 2002. godini 28,8%, u 2003. godini 30,8% i krajem mjeseca prosinca 2004. godine 32,8% (Izračunato iz podataka: HNB, (2005.), Bilten, broj 101, str. 26.).

Pojačanim kreditiranjem stanovništva banke su ostvarile niz pozitivnih učinaka.

Prvo, banke su uredno održavale likvidnost jer su redovito naplaćivale svoja potraživanja. Građani su, za razliku od trgovačkih društava, vrlo uredni u ispunjenju svojih kreditnih obveza.

Drugo, banke su poboljšale kvalitetu svoje aktive jer je udio potpuno nadoknadivih plasmana u ukupnim plasmanima povećan od 90,5% u 2000. godini na 94,9% u 2003. godini¹⁴, a udio djelomično nadoknadivih i nenadoknadivih plasmana je smanjen.

Treće, banke su smanjile udio rezervacija za identificirane i neidentificirane gubitke u ukupnim plasmanima od 8,2% u 2001. godini na 4,1% u 2003. godini.¹⁵

Četvrto, banke su ostvarile izuzetno dobre rezultate jer su povećale stopu prinosa (dobit nakon oporezivanja) prema prosječnom ukupnom kapitalu od 11,5% u 2000. godini na 18,0% u 2003. godini, a stopu prinosa na prosječni dionički kapital od 15,6% u 2000. godini na 27,7% u 2003. godini.¹⁶

Kreditni kapacitet banaka i kreditni kapacitet Republike Hrvatske

Banke su dionička društva koja samostalno utvrđuju i provode poslovnu politiku što znači i politiku zaduživanja u inozemstvu, ali i politiku plasmana tako pribavljenih sredstava. Međutim, pritom treba naglasiti još jednom izuzetno bitnu činjenicu koja se rjeđe spominje u bankovnoj teoriji i stručnoj literaturi, ali se provodi u praksi inozemnih banaka već niz godina, a u zadnje vrijeme i u Hrvatskoj. Riječ je o "limitima", "kvotama" ili "izloženosti" prema jednoj osobi.

Izloženost banke prema jednoj osobi je iznos svih tražbina po kreditima i drugim osnovama, ulaganja u vrijednosne papire i vlasničke uloge i preuzetih obveza banke prema jednoj osobi. Dakle, u izloženost se ne ubrajaju samo uobičajena kreditna potraživanja, već i izdati avali, otvoreni akreditivi s odloženim polaganjem pokrića, jamstva, raznovrsne garancije itd.

Mada o ukupnim izloženostima ili limitima banke nerado govore, u praksi se primjenjuju ograničenja plasmana prema pojedinim klijentima, ali i bankama, djelatnostima, regijama, državama itd.¹⁷

¹⁴ HNB, (2002.), Godišnje izvješće za 2001. godinu, Zagreb, str. 91. i HNB, (2004.), Godišnje izvješće za 2003. godinu, Zagreb, str. 126.

¹⁵ Ibidem, str. 126.

¹⁶ Izračunato iz podataka u: HNB, (2004.), Godišnje izvješće za 2003. godinu, Zagreb, str. 124. i 128.

¹⁷ Način i postupak utvrđivanja limita je poslovna tajna svake banke. Radi ilustracije može se navesti postupak utvrđivanja kvote za izvozne kredite prema hrvatskim bankama koji je provodio Hermes, njemačka državna institucija za osiguranje financiranja izvoza robe na kredit, u razdoblju od 1993. do 1995. godine u uvjetima velike suzdržanosti inozemnih banaka i poduzeća prema Hrvatskoj. Banka je trebala imati izvješće o poslovanju pregledano i s pozitivnim mišljenjem ugledne i međunarodno priznate revizorske tvrtke i s rezultatima poslovanja upoznati predstavnike njemačkog Ministarstva gospodarstva. Nakon toga trebalo je srednjem managementu Hermesa obrazložiti gospodarsku situaciju u Hrvatskoj, rezultate poslovanja banke i nakon dvosatnog ili trosatnog "propitivanja" predstavnika banke i detaljne analize poslovanja te sagledavanja relevantnih činjenica Hermes je utvrdio godišnju izvoznu kvotu za banku.

Glavni razlog utvrđivanja maksimalne moguće izloženosti prema jednoj osobi, banci, djelatnosti, regiji, državi itd. i pridržavanje tih limita prilikom donošenja odluke o kreditnim i drugim obvezama banke je diverzifikacija bančinog portfelja ulaganja s ciljem disperzije rizika na mnoštvo klijenata, u različite djelatnosti, na različita područja itd., jer je vjerojatnost nastupa rizika u diverzificiranom portfelju mnogo manja nego u koncentriranom portfelju ulaganja.¹⁸

Pojedina banka, ali i Republika Hrvatska ne mogu se neograničeno zaduživati. Bilo koji oblik zaduženja u inozemstvu, bez obzira da li je riječ o uzetom kreditu, depozitu ili izdanom vrijednosnom papiru i nezavisno da li je subjekt zaduženja država, banka, poduzeće ili druga osoba, znači korištenje utvrđene individualne "kvote", ali istovremeno i ukupnog limita Republike Hrvatske.

Zaduživanje banaka u inozemstvu da bi se financirali potrošački krediti na domaćem tržištu znači da su hrvatske banke u značajnoj mjeri iskoristile svoje utvrđene limite kod inozemnih banaka, a jednako tako i limite koje kod tih banaka ima Republika Hrvatska kao cjelina. Na taj su način banke dale svoj "doprinos" ukupnoj zaduženosti Republike Hrvatske i smanjile njezin kreditni kapacitet za potencijalna buduća zaduženja.

Imajući u vidu da se inozaduženja po definiciji koriste u nedostatku domaćih izvora za financiranje razvojnih projekata, posebno proizvodnih projekata čijom eksploatacijom će se ostvarivati izvoz roba i usluga kao i devizna sredstva potrebna za povrat vanjskih dugova, znači da je Republika Hrvatska sada u situaciji relativno visoke zaduženosti i zasigurno radi toga u slabijoj poziciji prilikom traženja novih kredita u inozemstvu. Ostvarena razina bruto domaćeg proizvoda po stanovniku i vrlo visoka stopa nezaposlenosti samo su dva, ali dovoljno indikativna pokazatelja da u Republici Hrvatskoj treba znatno više nego do sada financirati tekuću proizvodnju i razvoj gospodarstva. Upravo za financiranje takvih namjena trebalo bi usmjeriti sve raspoložive domaće i inozemne izvore sredstava, odnosno za takve namjene trebalo bi koristiti raspoložive kreditne kapacitete države, banaka, poduzeća i ostalih subjekata.

Potrošački mentalitet stanovništva

Financiranje kupovine automobila i drugih uvoznih proizvoda ima izuzetno snažan utjecaj na formiranje potrošačkog mentaliteta, odnosno na ponašanje stanovništva. Ne osporavajući stajalište da danas, u 2004. godini, automobil nije luksuz već potreba, davanjem tolike mase kredita građanima potiče se njihova potrošnja, iskorištava se kreditni kapacitet dužnika i jamaca (do jedne trećine redovitih mjesečnih primanja) i na odgovarajući način predodređuje im se buduće ponašanje u razdoblju otplate kredita.

Ako bi kojim slučajem banke smanjile masu kredita za kupovinu automobila, a povećale iznos kredita za školovanje, izgradnju kuća i stanova, za izgradnju ili kupnju poslovnog prostora, opreme za obavljanje gospodarskih djelatnosti (proizvodnja roba i usluga), nabavu repromaterijala i sl. banke bi poticale više nego do sada formiranje "proizvodnog" ili "stvaralačkog" mentaliteta stanovništva.

¹⁸ Bessis, Y., (2002.), Risk Management in Banking, John Willey & Sons, Inc., New York

Jače poticanje stvaralačkog ili proizvodnog, a nešto manje potrošačkog mentaliteta zasigurno bi doprinijelo povećanju bruto domaćeg proizvoda po stanovniku i smanjenju stope nezaposlenosti u Republici Hrvatskoj, a bankama povećani broj kreditno sposobnih zajmotražitelja i deponenata kao i dugoročno barem jednaku, ako ne i veću zaradu.

Opća ocjena zaduživanja banaka u inozemstvu

Dakle, poslovne banke su intenzivnim zaduživanjem u inozemstvu:

- značajno povećale ukupni vanjski dug Republike Hrvatske i svoju inozemnu pasivu;
- u velikoj mjeri iskoristile, odnosno “potrošile” svoj kreditni kapacitet i kreditni kapacitet Republike Hrvatske;
- ulaganjem tako pribavljenih sredstava u plasmane stanovništvu, posebno za kupnju automobila, snažno pridonijele povećanju potrošnje u Republici Hrvatskoj što ima odgovarajuće pozitivne učinke na poslovanje trgovačkih poduzeća, prihode proračuna itd.;
- ostvarile visoku zaradu i poboljšale kvalitetu svoje aktive;
- pridonijele jačanju potrošačkog mentaliteta, odnosno potrošačke filozofije stanovništva itd.

Međutim, zaduživanjem u inozemstvu i ulaganjem sredstava pretežito u kredite stanovništvu nisu ostvareni odgovarajući učinci, odnosno ostvareni su u znatno manjoj mjeri od potrebne:

- rast bruto domaćeg proizvoda;
- povećanje zaposlenosti;
- pozitivni učinci multiplikacije kredita i depozita na financijski potencijal banaka;
- formiranje proizvođačkog mentaliteta, odnosno stvaralačkog ponašanja stanovništva itd.

Budući da bi trebao biti prvenstveni zadatak svih subjekata, bez obzira da li je riječ o državi, poduzećima, bankama, stanovništvu i ostalim subjektima, doprinijeti što boljem ostvarivanju temeljnih ciljeva ekonomske politike Republike Hrvatske, a to su u prvom radu povećanje bruto domaćeg proizvoda i zaposlenosti, stabilnost unutrašnje i međunarodne vrijednosti domaće valute, povećanje zajedničkog i individualnog standarda građana i drugi, vanjski dug Republike Hrvatske, posebno zaduživanje banaka u inozemstvu treba ocjenjivati u kontekstu ostvarenja navedenih ciljeva.

5. Zaključak

(1) Temeljni ciljevi ekonomske politike Republike Hrvatske su povećanje bruto domaćeg proizvoda po stanovniku i zaposlenosti stanovništva uz održavanje stabilne vrijednosti hrvatske kune, kao i poboljšanje individualnog i zajedničkog blagostanja građana. Da bi se ti ciljevi ostvarili u što većoj mjeri potrebno je poticati tekuću proizvodnju i gospodarski razvoj svim raspoloživim sredstvima, domaćim izvorima i zaduženjima u inozemstvu.

(2) Hrvatske banke sve više posluju s nerezidentima - stranim fizičkim i pravnim osobama, posebno sa stranim bankama tako da je zadnjih nekoliko godina gotovo petina ukupne aktive inozemna aktiva, a preko četvrtine ukupne pasive inozemna pasiva. Inozemnu pasivu čine najvećim dijelom primljeni krediti i uzeti depoziti u stranim valutama i kunama od nerezidenata, uglavnom banaka.

(3) Vanjski dug Republike Hrvatske dosegao je krajem 2004. godine preko 30,2 mlrd. USD i opća je ocjena da je razina zaduženja u odnosu na ostvareni bruto domaći proizvod, uvoz, izvoz i ostale makroekonomske veličine relativno visoka. U strukturi vanjskog duga zaduženje države je 32,9%, banaka 33,7%, ostalih sektora 26,0%, dok su izravna ulaganja stranih investitora 7,4%. Intenzitet zaduživanja banaka poslije 2000. godine, pogotovo u 2002. i 2003. godini, preko 2,2 puta je veći od rasta zaduženja države i poduzeća tako da su banke najviše pridonijele porastu ukupnog vanjskog duga Republike Hrvatske. Radi toga HNB već nekoliko godina poduzima različite restriktivne mjere kako bi se zaustavio rast inozemne pasive banaka.

(4) Banke su pribavljena kreditna i depozitna sredstva iz inozemstva najvećim dijelom uložile u raznovrsne plasmane, posebno kredite stanovništvu i to za financiranje kupnje automobila i drugih uvoznih proizvoda. Banke su na taj način poboljšale kvalitetu svoje aktive, uredno održavale likvidnost i ostvarile izuzetno dobru zaradu. Takvo ulaganje inozemnih izvora pridonijelo je uspješnom poslovanju trgovačkih poduzeća i povećanju proračunskih prihoda, ali su izostali oni učinci koji bi bili ostvareni da su sredstva ulagana u razvojne projekte i gospodarstvo, posebno proizvodnju robe i usluga za izvoz.

(5) Značajnim korištenjem inozemnih izvora hrvatske banke su u velikoj mjeri iskoristile svoj kreditni kapacitet, ali i kreditni kapacitet Republike Hrvatske koji nije neograničen. Na taj način banke su Republici Hrvatskoj smanjile mogućnost korištenja inozemnih izvora u budućnosti.

(6) U narednim godinama jedan od osnovnih ciljeva Republike Hrvatske je prilagodba gospodarstva i uključanje u Europsku uniju i zato je prijeko potrebno pokrenuti gospodarski razvoj koji će rezultirati primjerenim rastom bruto domaćeg proizvoda i zaposlenosti. Za to treba mobilizirati sve domaće izvore i maksimalno koristiti inozemna zaduženja. U tom smislu potrebno je mijenjati politiku zaduživanja u inozemstvu, ali i politiku plasmana banaka koja treba biti više nego do sada usmjerena financiranju gospodarskog razvoja Republike Hrvatske.

Literatura

1. Babić, M., (1995.), *Makroekonomija*, Mate d.o.o., Zagreb
2. Babić, M., (1996.), *Međunarodna ekonomija*, Mate d.o.o., Zagreb
3. Bessis, J., (2002.), *Risk Management in Banking*, John Willey & Sons, Inc., New York

4. Družić, G., (2001.), "Ocjena ekonomskog razvoja Hrvatske u dva desetljeća", *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci*, Vol. 19, Sv.1, Ekonomski fakultet Rijeka, str. 137-151
5. Jurman, A., (1996.), "Multiplikacija kredita i depozita kao temeljni činitelj jačanja financijskog potencijala banaka," *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci*, Vol.14, Sv.2, Ekonomski fakultet Rijeka, str. 3-18.
6. Miller, R. L., VanHoose, D. D., (1997.), *Moderni novac i bankarstvo*, Mate d.o.o., Zagreb
7. Samuelson, P. A., Nordhaus, W. (1992.), *Ekonomija*, Mate d.o.o., Zagreb
8. Sirotković, J., (2002.), "Controversy of Croatian Economic Policies on the Threshold of the 21st century," *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci*, Vol.20, Sv. 1, Ekonomski fakultet Rijeka, str. 7-15
9. "Zakon o deviznom poslovanju", *Narodne novine*, broj 96/2003.
10. "Odluka o obveznom upisu blagajničkih zapisa Hrvatske narodne banke", *Narodne novine*, broj 10/2003., 54/2003., 203/2003.
11. "Odluka o minimalno potrebnim deviznim potraživanjima", *Narodne novine*, broj 10/2003., 54/2003., 203/2003., 81/2004., 140/2004. i 22/2005.
12. "Odluka o obveznoj pričuvi", *Narodne novine*, broj 203/2003. i 145/2004.
13. "Odluka o graničnoj obveznoj pričuvi", *Narodne novine*, broj 99/2004. i 22/2005.
14. Hrvatska narodna banka, (2002.), Godišnje izvješće za 2001. godinu, Zagreb
15. Hrvatska narodna banka, (2004.), Godišnje izvješće za 2003. godinu, Zagreb
16. Hrvatska narodna banka, (2000.), Bilten, broj 52
17. Hrvatska narodna banka, (2005.), Bilten, broj 101

*Antun Jurman*¹

EXTERNAL INDEBTEDNESS OF CROATIAN BANKS

ABSTRACT

The paper analyses the main characteristics of the foreign assets and foreign liabilities of the banks that to a great extent include credit and deposit activities with non-residents – foreign physical persons and legal entities, mostly with foreign banks. The author in this paper analyses the size and trends of the Republic of Croatia's external debt with regard to gross domestic product, import, export, international reserve of the Croatian National Bank (HNB), etc. The author also discusses external debt of the banks that have, during the past few years, contributed substantially to the overall external debt of the Republic of Croatia. The author points out that the banks have used foreign sources mainly for placing citizens' loans, and less for financing development projects and economy. Thus, the banks have "spent", i.e. used up their credit capacity as well as the credit capacity of the Republic of Croatia. Regardless of the fact that the banks have improved the quality of their assets, maintained liquidity/solvency and made extremely good profits, there have not been positive effects of the multiplication of credits/loans and deposits nor have there been the awaited effects on the growth of the gross domestic product and employment that otherwise might have been achieved via different foreign resources investment policy.

Key words: bank, the Republic of Croatia's external debt, banks' indebtedness, foreign assets, foreign liabilities

¹ Full professor of the Faculty of Economics University of Rijeka